

FS СУДК 330.3

Крисоватий І.А.

здобувач Київського національного економічного університету

ім. Вадима Гетьмана

**Теоретичні обґрунтування механізму податкового регулювання
інноваційної діяльності**

Krysovaty I.

researcher Kyiv National Economic University

them. Vadym Hetman

Theoretical explication of the mechanism of tax regulation of innovation

Анотація.

У статті досліджується механізм податкового регулювання інноваційної діяльності, який є складовою фінансового стимулювання підприємств та повинен орієнтуватися на розвиток національного виробництва та забезпечення сталого макроекономічного зростання. Запропоновано принципи формування механізму податкового регулювання інноваційної діяльності в Україні, серед яких науковості, раціональності, економічності, конкурентності, фінансової вигоди. Визначено основні функції даного механізму – відтворюючу, що полягає у можливостях розширення виробництва та стимуляційну, яка забезпечує конкурентні переваги інноваційно активних суб'єктів на вітчизняному та світовому ринках. Проаналізовано складові механізму податкового регулювання інноваційної діяльності, досліджено суб'єкт, об'єкт, засоби та цілі застосування даного механізму. Розглянуто системні, комплексні та локальні інструменти податкового регулювання економіки країни, на основі яких має формуватися ефективний механізм регулювання інноваційної діяльності.

Summary.

This article investigates the mechanism of regulation of tax innovation, which is part of the financial incentives and business that should focus on the development of domestic production and sustainable macroeconomic growth. Principles of formation mechanism of tax regulation innovative activity in Ukraine, including science, rationality, efficiency, competitiveness and financial gain. The main features of this mechanism - reproducing that is the ability to expand production and stimulation that provides competitive advantage of innovative business in the domestic and global markets. Analysis of the components of the tax adjustment mechanism innovation, studied the subject, the object, means and goals of using this mechanism. A systematic, comprehensive tools and local tax regulation of the economy, on which is formed an effective regulatory mechanism innovation.

Ключові слова: державне регулювання економіки, податкова політика, механізм податкового регулювання інноваційної діяльності, податкові інструменти, економічний розвиток.

Key words : government regulation of the economy, tax policy, tax regulation mechanism of innovation, tax tools, economic development.

Постановка проблеми. Розвиток соціально-орієнтованої економіки і забезпечення у національних умовах господарювання економічного зростання держави не можливі без удосконалення податкового регулювання інноваційних процесів. Безумовно, це вимагає детального дослідження і удосконалення механізму податкового регулювання, адже завдяки правильному й обґрунтованому використанню його складових держава може забезпечувати позитивну динаміку щодо створення нових робочих місць, зайнятості населення, конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, поживлення процесів споживання й інвестування, а відтак - стабільного економічного зростання. Саме з цієї причини, владні органи повинні вивчати, аналізувати та

обґрунтувати усі механізми й методи податкового регулювання інноваційної діяльності, а також з'ясувати їх вплив на процеси суспільного відтворення на мікро- та макроекономічному рівнях.

Необхідність держави у відпрацюванні дієвих методів координування та регулювання інноваційної діяльності визначається сучасними тенденціями розвитку світового господарства. Основні фактори, які безпосередньо впливають на економічне зростання в державі взаємопов'язані між собою та безумовно вони є співзвучними із цілями суб'єктів господарювання, які прагнуть до розширення та розвитку власного виробництва.

Безумовно, домінуючим завданням, що власне і окреслює стратегічну мету держави є підвищення рівня економічного зростання, яке сприятиме і покращенню добробуту громадян. У свою чергу, для відтворення позитивної динаміки макроекономічних показників, які зазвичай характеризують піднесення економіки, насамперед, важливо активізувати розвиток національного виробництва, що мало б стати запорукою конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. За відповідних умов держава, завданням якої є наповнення бюджету, фіксуватиме збільшення податкових надходжень, а це, зазвичай, стається на основі збільшення прибутків та доходів платників податків. Запорукою успішного впровадження інноваційних технологій та методів організації виробництва є ефективне використання наукового потенціалу, що можливе за тісної співпраці виробничих підприємств з освітянськими закладами та дослідницькими структурами. Реалізація інноваційної діяльності сприятиме залученню інвестицій, на базі чого суб'єкти господарювання матимуть додаткову можливість поліпшення якісних характеристик засобів виробництва. Впровадження оновлених засобів та методів ведення господарської діяльності потребуватиме збільшення кількості та підвищення якості трудових ресурсів, що в масштабах держави означатиме створення нових робочих місць та скорочення рівня безробіття. У свою черг, цей процес супроводжуватиметься поліпшенням якісних характеристик засобів виробництва, що спричинить збільшення на підприємствах кваліфікованої робочої та сили нагнітатиме

підвищений інтерес суспільства до соціальної політики, а це, відповідно, є важливою передумовою активізації соціальної підтримки. Власне така ситуація сприятиме соціальному вирівнюванню у державі.

Таким чином, визначена взаємодія факторів, які впливають на рівень економічного розвитку, обумовлюють необхідність удосконалення механізму податкового регулювання інноваційної діяльності, який є важливою ланкою ланцюга фінансового оздоровлення та повинен орієнтуватися на досягнення стратегічних цілей та конкретних завдань їх реалізації, встановлення ієрархії цілей за строками досягнення і ефективності рішення проблем фінансової стабілізації; вибір оптимального варіанта податкового регулювання діяльності кризових підприємств й поетапне досягнення запланованих завдань [2, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на зазначене, важливість окресленої проблематики як із теоретичної так і практичної сторони не викликає сумніву. Саме тому науковому пошуку в сфері інноваційного розвитку держави присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених.

Концептуальною основою практично всіх закордонних досліджень з оцінки впливу податкового регулювання на інноваційну активність є роботи Д. Йоргенсона (D.W Jorgenson) [1, с. 249]

Значний внесок у формування інноваційної теорії економічного розвитку зробили праці Ф. Агійона , У. Баумоля , Д. Белла , Дж. Ван Дайна , К. Вікселя , Дж. Гобсона , Дж. Гелбрейта , П. Друкер, Р. Менша , Х. Рігс, М. Кондратьєва , М. Портер, Б. Санто, Дж. Сорос, В. Хіпель,

Науковий доробок вітчизняних вчених в окресленій царині характеризується роботами А. Алимов, Л. Антонюк, Ю. Бажал, І. Буднікевич, В. Гринчуцький, О. Іванілов, Д. Карлюк, М. Крупка, О. Лапко, Ю. Морозов, Л. Нейкова, Е. Панечко, Ю. Пимошенко, С. Покропивний, А. Поручник, В. Савчук, Т. Скрипко, Н. Тимочко, Д. Черваньов, І. Школа, Ю. Яковець.

Дослідженню питань фінансового регулювання інноваційної діяльності присвятили свої праці І. Сердюк, Ю. Бажал, Л. Безчасний, А. Гальчинський, В. Гейць, О. Жилінська, Г. Калитич, М. Крупка, О. Лапко, М. Малік, Б. Маліцький, С. Онишко, В. Осецький, В. Соловійов, Т. Бондарчук, М.

Давидов, О. Колодізев, О. Міщук, В. Семенов, Н. Савіна, Л. Федулова, Н. Редіна.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в дослідженні інструментів податкового регулювання економіки в сфері інновацій та визначенні ефективного механізму податкового регулювання інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні функціонування механізму податкового регулювання у сфері здійснення інноваційної діяльності потребує кардинальних змін та допрацювань, адже впродовж багатьох років система правової підтримки новаторських ідей не була дієвою. Відтак, індиферентність держави щодо використання наукового потенціалу у виробничому процесі суб'єктів господарювання призвела до низки суттєвих, згубних для національної економіки, ефектів:

- зменшення державних видатків на реалізацію інноваційних проектів;
- скорочення фінансування на впровадження новаторських технологій суб'єктами господарювання;
- зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;
- погіршення інвестиційного клімату;
- збільшення нерентабельних підприємств;
- використання схем щодо уникнення та ухилення від оподаткування;
- чітка тенденція до скорочення наукового потенціалу в державі;
- погіршення загального соціально-економічного становища в Україні.

Відтак, немає сумніву у необхідності удосконалення існуючого механізму податкового регулювання інноваційної діяльності, що насамперед, є важливим інструментом попередження кризових ситуацій на підприємстві. І саме досліджуваний механізм є одним із основних важелів впливу не лише на ефективність функціонування підприємств, але й на визначення векторів оздоровлення національної господарської системи загалом.

Для того, щоб ґрунтовніше вивчити та дослідити вплив податкового регулювання на здійснення інноваційної діяльності, необхідно визначити ключові поняття цього процесу. Механізм податкового регулювання

інноваційної діяльності - це сукупність відповідних форм, методів, інструментів та принципів, за допомогою яких держава здійснює вплив на інноваційну активність суб'єктів господарювання з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та прискорення процесу суспільного відтворення.

Для об'єктивнішого тлумачення нашого бачення сутності механізму податкового регулювання інноваційної діяльності розглянемо детальніше його дію в умовах сучасних економічних тенденцій. Зауважимо, що складові механізму податкового регулювання інноваційної діяльності є опосередкованою формою державної підтримки відтворення вітчизняних підприємств. Держава забезпечує таку підтримку вітчизняної економіки за допомогою впливу суб'єктів податкового регулювання інноваційної діяльності на його об'єкти шляхом реалізації преференційного оподаткування. Його значення нині суттєве через значний обсяг його надання. Необхідність поточних податкових коригувань через систему пільгових та безпільгових преференцій диктується динамічним характером відтворювальних процесів.

Податкове регулювання, що здійснюється через систему податкових пільг представляє собою взаємообумовлений комплекс податкових преференцій стратегічного характеру. Їх надання має компенсувати фінансові втрати при виробництві нової конкурентоспроможної продукції, сприяти модернізації технологічних процесів, утверджувати і сприяти розвитку малого і середнього бізнесу.

В основі раціонального обґрунтування дії механізму податкового регулювання інноваційної діяльності покладений класифікаційний метод, який вимагає розробки та деталізації відповідного процесу за певними критеріями, які хоч і часто використовуються у наукових дослідженнях, проте не є систематизованими. Відтак, ми окреслюємо складові механізму податкового регулювання інноваційної діяльності, зображені на рис. 1.1.

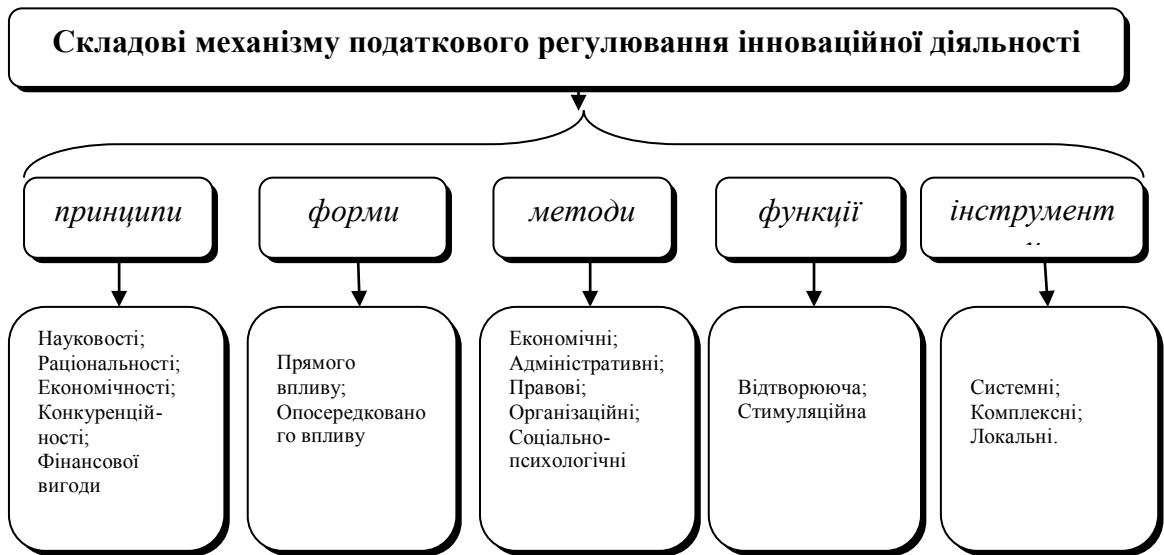

Рис. 1.1. Складові механізму податкового регулювання інноваційної діяльності

Джерело: складено автором на основі [8]

Ми дотримуємося думки, що механізм регулювання інноваційної діяльності повинен формуватися за певними принципами, які зрозумілим чином, повинні бути співзвучними із принципами становлення та функціонування оптимальної податкової системи:

- принцип науковості – окреслює важливість формування механізму податкового регулювання інноваційної діяльності на основі науково-логічних досліджень;

- принцип раціональності – означає, що необхідність використання тих чи інших інструментів механізму податкового регулювання інноваційної діяльності повинна бути обґрунтована;

- принцип економічності – передбачає ефективну та економічну організацію механізму податкового регулювання, відповідно до якої витрати на заходи щодо його реалізації перекиватимуться позитивними ефектами від здійснення інноваційної діяльності;

- принцип конкурційності – вказує на важливості застосування будь-яких інструментів і важелів механізму регулювання інноваційної діяльності, які повинні сприяти підвищенню конкурентоздатності вітчизняних підприємств;

– принцип фінансової вигоди – визначає, що дія будь-яких інструментів та важелів механізму регулювання інноваційної діяльності повинна, у кінцевому результаті, забезпечуватися фінансовою вигодою у вигляді отримання прибутків для суб'єкта господарювання та у вигляді отримання додаткових фінансових ресурсів, зокрема, податкових надходжень, для держави.

Реалізація механізму податкового регулювання інноваційної діяльності може здійснюватися у двох формах:

- прямого впливу;
- опосередкованого впливу.

Відтак, у першому випадку, формі прямого впливу, при умові використання відповідних інструментів оподаткування (податку на прибуток підприємств; податку на доходи юридичних осіб; податку на доходи корпорацій та ін.); у другому – формі опосередкованого впливу, за умов використання відповідних інструментів дії механізму податкового регулювання інноваційної діяльності (податків на споживання, так званих податків на витрати: ПДВ, ввізного/вивізного мита та ін.).

На практиці механізм податкового регулювання інноваційної діяльності реалізується шляхом використання певних методів на відповідні об'єкти. За засобами впливу методи податкового регулювання варто розподіляти на: економічні, адміністративні, організаційні,

- економічні методи – це методи впливу на суб'єктів інноваційної діяльності шляхом використання системних, комплексних та локальних економічних інструментів;
- адміністративні методи – це вплив на суб'єктів інноваційної діяльності шляхом видання постанов, наказів та розпоряджень органів виконавчої влади;
- організаційні методи – це методи, за допомогою яких проводиться систематизація регламентування, нормування та інструктування процесу здійснення інноваційної діяльності.

- правові методи – здійснення механізму податкового регулювання інноваційної діяльності відбувається у межах нормативно-законодавчої бази;
- соціально-психологічні методи – полягають на використанні новітніх розробок психології та педагогіки з метою мотивування суб'єктів господарювання до активізації інноваційної діяльності й використання інноваційних технологій та громадян до споживання інноваційного продукту.

Крім цього, для ґрунтовнішої характеристики дії механізму податкового регулювання інноваційної діяльності варто окреслити притаманні йому функції. До них належать:

- відтворююча функція – полягає у можливостях розширення виробництва та оновлення виробничого процесу з метою зниження собівартості продукції, відтворення засобів виробництва, створення нових робочих місць, отримання максимальних доходів (прибутків),;
- стимуляційна функція – забезпечує конкурентні переваги суб'єктів інноваційної діяльності на вітчизняному та світовому ринках, сприяє відновленню чи посиленню прибутковості та рентабельності шляхом використання механізму податкового регулювання у здійсненні інноваційної діяльності.

Водночас, важливою складовою здійснення механізму податкового регулювання інноваційної діяльності є інструменти, з допомогою яких окреслений механізм може формуватися.

Системні інструменти - вбудовані у систему оподаткування, а саме: загальний рівень оподаткування, структура діючої у країні системи оподаткування. До них безпосередньо належать податки, норма оподаткування, санкції (штрафи), безпільгові податкові преференції (до прикладу, відстрочення (розстрочення) грошових зобов'язань або податкового боргу платників податків) [3, с. 26].

Поняття «податкове навантаження» визначається А. Соколовською як ефекти впливу податків на економіку загалом та безпосередньо на окремих

платників обов'язкових платежів, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [7, с. 5]. А. Крисоватий, О. Десятнюк трактують податкове навантаження як частину виробленого суспільством продукту, що перерозподіляється через бюджетні кошти [4, с. 38].

Наступним інструментом є система податків і зборів та її структура. Держава, встановлюючи чи скасовуючи види податків, стимулює або стримує інноваційну діяльність. Ще здавна податки почали поділяти на прямі та непрямі. Прямі податки зменшують об'єкт оподаткування (прибуток, дохід), який може слугувати ресурсним джерелом для активізації інноваційних процесів. Непрямі податки сплачуються опосередковано через цінові механізми та не зменшують об'єкта оподаткування. Більшість економістів схиляється до посилення застосування непрямих податків за умов економічної кризи, оскільки вони не зменшують об'єкт оподаткування.

Під безпільговими податковими преференціями такого виду як розстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу платників податків варто розуміти надання платнику податків бюджетного певного кредиту на основну суму його податкових платежів, належних до сплати без урахування сум пені під відсотки. У свою чергу, відстрочення податкових зобов'язань, згідно чинного законодавства, перенесення сплати основної суми податкових зобов'язань платника податків без урахування сум пені під відсотки. Використання саме цих преференцій є непрямою формою державної підтримки фінансового оздоровлення підприємства через створення державою певних стимулів до впровадження інновацій.

Комплексний характер мають інструменти податкового регулювання, які одночасно стосуються декількох основних податків і зборів, що створює спеціальний режим оподаткування для певних груп платників (рис.1.3). До їх складу віднесемо, галузеві, територіальні податкові преференції, та спеціальні податкові режими [3, с. 27]

Локальні інструменти податкового регулювання пов'язані з реалізацією регуляторного потенціалу кожного податку або збору зокрема, що визначається

певним синтезуванням елементів податку й відповідним порядком обчислення податкових зобов'язань. До локальних інструментів ми відносимо такі елементи податку, як об'єкт чи база оподаткування, податкові пільгові преференції [3, с. 41], податкову ставку, податковий період, а також платника податку, амортизаційні відрахування, податковий кредит (у тому числі й інвестиційний).

Таким чином, стосовно кожного податкового платежу в якості інструмента податкового регулювання інноваційної діяльності можуть використовуватись елементи податку. Ця група засобів податкового регулювання вміщує у себе наступні інструменти: об'єкт та база оподаткування, визначення складу платників податків і принципи їх встановлення та розмір ставки податку.

До локальних інструментів податкового регулювання інноваційної активності відносять амортизацію. Цей інструмент може використовуватись у якості «прискореної амортизації» [6, с. 200] з метою пришвидшення морального та фізичного оновлення основних фондів. З іншої сторони регламентування розміру норми амортизації та груп основних засобів також дозволяє акумулювати амортизаційні фонди, які у майбутньому спрямовуватимуться на оновлення виробництва.

Найвідповідальнішим моментом при створенні податкового механізму, який би забезпечив економічне зростання, максимізацію податкових доходів бюджету є встановлення податкових ставок. З часом, в результаті еволюції виявлялося, що важливим у цьому плані є диференціація ставок податків. Вони можуть встановлюватись, беручи за основу розмір одержаного прибутку, або на основі галузі здійснення підприємницької діяльності чи її здійснення на певній території. У багатьох країнах використовується градація ставок податків залежно від розміру одержаного суб'єктом господарювання прибутку. Держава встановлює ставки оподаткування і диференціює їх залежно від виду підприємства чи установи, форми власності, напрямку діяльності, його важливості для споживачів або держави.

У контексті вищезазначеного нами з'ясуємо сутність механізму податкового регулювання інноваційної діяльності, розглянемо його структурні елементи та їх взаємодію (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Механізм податкового регулювання інноваційної діяльності та взаємодія його складових

Джерело: складено автором на основі [5]

Як видно з рисунка 1.2, серед основних складових досліджуваного механізму є суб'єкти податкового регулювання, до яких відносяться органи державної влади, адже саме вони здатні законодавчо впливати на об'єкти податкового регулювання, а саме - суб'єктів господарювання, шляхом формування відповідної законодавчо-нормативної бази. Такий вплив, зазвичай, здійснюється через важелі державного управління економікою. До таких важелів, стосовно реалізації механізму податкового регулювання інноваційної діяльності належать інструменти податкового регулювання, описані нами раніше. Їхня дія в окресленому механізмі здійснюється за допомогою вищезазначених методів, на підставі відповідних принципів у двох можливих формах. Виконуючи відповідні функції, інструменти

податкового взаємодіють між собою та впливають на об'єкти податкового регулювання інноваційної діяльності.

За умов прагнення стимулювати інноваційну діяльність держава, повинна здійснювати вибір між збільшенням податкової ставки і зростанням внаслідок цього дохідної частини бюджету та середньою ставкою, яка, зазвичай визначає сприятливі умови для підвищення інноваційної активності підприємств і завдяки цьому розширює базу оподаткування. Вважається, що зниження податкових ставок не завжди зменшує податкові надходження. Справді, нижчі податкові ставки, які спричинять вагоме збільшення обсягу виробництва та доходів, можуть збільшити податкові надходження. Проте, з іншого боку, надмірне зниження ставок може зменшити податкові надходження і збільшити бюджетний дефіцит, втягти економіку до спіралі зниження ефективності бюджетної політики. Натомість, зростання ставок податків зумовлює не відповідне зростання податкових платежів, а має зовсім інший результат. Великий податковий тиск знижує ділову активність та процес інвестування у інновації стає нерентабельним. Стимулюється не розширення податкової бази за рахунок поживлення виробництва, а ухилення від оподаткування шляхом приховування доходів.

Застосування тих чи інших інструментів податкового регулювання залежить від виду ринкового середовища та еластичності попиту на товар. У випадку присутності на ринку монополії на виробництво інноваційного продукту попит на такі товари зазвичай буде нееластичний, тобто зміна його ціни не впливатиме на попит або обсяг реалізації. Рентабельність виробництва таких товарів переважно висока, тому, на нашу думку, механізм податкового регулювання у такому випадку має полягати у застосуванні стандартних ставок податків, відсутності податкових пільг тобто у відсутності податкового стимулювання. Натомість при встановленні еластичного попиту на інноваційний продукт підприємства, що зазвичай спостерігається у конкурентному ринковому середовищі, необхідно застосовувати інструменти податкового стимулювання притоку інвестицій для виробництва інноваційних продуктів. Насамперед потрібно знижувати податковий тиск, чого можна

досягти зменшення податкового навантаження через прямі податки, оскільки їх дія є більш видимою як для виробників, так і для споживачів. Натомість непрямі податки є латентними, оскільки реалізуються через ціновий механізм і їх навантаження певною мірою несуть споживачі.

Висновки. Інноваційний розвиток повинен бути одним із пріоритетів економічної політики держави. Для забезпечення сталої інноваційної активності підприємств потрібне довготривале забезпечення інвестиційними ресурсами, і як свідчить світовий досвід, здійснення цих процесів не можливе без системи ефективною державної підтримки. Забезпечувати інноваційний розвиток держава може прямими методами підтримки (фінансування інноваційних процесів із бюджету, використання цільових програм тощо) або непрямими методами (податкові та кредитні стимули, страхування інноваційних ризиків тощо). Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, в сучасних умовах держава повинна надавати перевагу непрямим методам стимулювання інноваційної діяльності, зокрема через розширення механізмів податкових стимулів в інноваційній сфері, які мають стати дієвим важелем державного регулювання.

Постійний дефіцит фінансових ресурсів держави не залишає засобів для розвитку інноваційної діяльності, яка у сучасному суспільстві є пріоритетною складовою економічної системи держави. У сучасних умовах, на нашу думку, податкове регулювання є одним з найбільш універсальних механізмів сприяння інноваційного розвитку держави. Держава через податковий механізм повинна активно впливати на структуру суспільного відтворення, забезпечуючи сприятливі умови прискороного накопичення капіталу в перспективних та пріоритетних галузях.

Визначена взаємодія факторів, які впливають на рівень економічного розвитку, обумовлюють необхідність удосконалення механізму податкового регулювання інноваційної діяльності, який є важливою ланкою ланцюга фінансового оздоровлення та повинен орієнтуватися на досягнення стратегічних цілей та конкретних завдань їх реалізації, встановлення ієрархії цілей за строками досягнення і ефективності рішення проблем фінансової

стабілізації; вибір оптимального варіанта податкового регулювання діяльності кризових підприємств й поетапне досягнення запланованих завдань

Список літератури

1. Jorgenson D.W. Capital Theory and Investment Behavior / Jorgenson D.W. // American Economic Review. - May 1963. - №53. P. 247-259.
2. Дюрядін В. П. Податковий механізм фінансового оздоровлення підприємств: теоретичні аспекти / В. П. Дюрядін, А. М. Леміш // Экономика Крыма. – 2004. – № 12. – С. 25-28
3. Крисоватий А. І. Новітня парадигма преференційного оподаткування : монографія / Андрій Ігорович Крисоватий, Галина Василівна Василевська. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 260 с. С. 25-27
4. Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – С. 38.
5. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.І. Крупка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 22
6. Податковий кодекс України : за станом на 1 січня 2011 р. / за виданням «Голос України» від 04.12.2010 р. № 229-230 (4979-4980). — Офіц. вид. - К.: ДП «ІВЦ ДПА України», 2010. — 336 с.
7. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки/ Соколовська А. // Економіка України. – 2006. – №7.- С. 5
8. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 208с.